

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІОГРАМ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: verona21.ua@gmail.com

Мета: дослідити деонтологічні основи і вимоги до діяльності працівників правоохоронних органів, здійснити їх узагальнення та визначити основні деонтологічні вимоги, які мають базове значення для професіограми правоохоронних органів. **Методологічну основу** дослідження складають загальні методи мислення, функціональний, системний, структурний та синергетичний методи.

Результати: встановлено, що професіограма працівників правоохоронних органів є результатом дослідження юридичною психологією психологічної сторони функціонування правоохоронних органів, що надає можливість окреслити професійно необхідні психічні якості та властивості осіб, які займаються зазначеним видом діяльності. Визначаючи важливість професіограми у реалізації практичної юридичної діяльності, необхідним є нормативне відображення принципів, засад і вимог до діяльності правоохоронних органів, більш детальне дослідження і окреслення характеристик компонентів, що складають або уособлюються в органах правоохоронної діяльності. **Обговорення:** встановлено, що професіограми є психологічними моделями юридичної діяльності та в процесі їх побудови є необхідними для використання такі характеристики, які можуть бути також застосовані для інших видів праці, пов'язаних з інтелектуальною діяльністю людини. Складність професій, пов'язаних із правоохоронною діяльністю, обумовлює необхідність такої побудови професіограми, яка б усебічно охопила її якісні характеристики.

Ключові слова: професіограма; правоохоронні органи; деонтологічні основи; професіоналізм; професійний обов'язок.

Постановка проблеми та її актуальність. Професіограми юридичних професій – частина деонтологічної характеристики діяльності спеціалістів юридичного спрямування. Кожна юридична професія, окрім загальних вимог, містить спеціальні вимоги, які висуваються до того чи іншого виду діяльності юриста, яка у сукупності відображає якісні характеристики до особи, що претендує на зайняття даним родом професії. І якщо питання про професіограми таких юридичних професій як адвокат, суддя, нотаріус в науці має достатнє відображення у працях науковців і практиків, враховуючи нормативне підґрунтя та міжнародну практику, то питання щодо визначення норм, критеріїв і ви-

мог до діяльності правоохоронних органів, є менш відображеним. Такий стан речей обумовлюється складною структурою системи правоохоронних органів. Тому нашим заданням є узагальнення якісних характеристик діяльності правоохоронних органів та складових елементів професіограми правоохоронних органів.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. В юридичній науці дедалі більшого інтересу починає набувати така категорія, як професіограми юридичних професій. Своєрідним досягненням у розвитку науки, яка спрямована на дослідження особливостей діяльності правоохоронних органів, є напрацювання теоретиків і практиків у напрямі формування юридичних

професіограм. Питанню юридичних професіограм присвячені роботи таких вчених як С. Гусарева, О. Скакун, О. Тихомирова та ін., які визначають професіограму необхідною характеристикою особистості для визначення професійної придатності. Авторами, праці яких присвячені проблемам реалізації професійних та особистих якостей юриста в процесі здійснення юридичної діяльності, варто зазначити В. Аверіна, А. Асмолова, В. Бедь, Л. Казміренко, О. Кобець, О. Кудерміну, А. Леонтева, О. Масняєва, В. Медведєва, В. Погрібну.

Метою наукової статті є дослідження деонтологічних основ і вимог до діяльності органів правоохоронної діяльності, їх узагальнення та визначення основних деонтологічних вимог, що мають базове значення для професіограми органів правоохоронної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Як уже вище зазначалося, професіограми юридичних професій є важливою частиною деонтологічної характеристики професії юриста. Удосконалення рівня професіоналізму та якості праці юриста неможливе без поліпшення його індивідуальних особливостей як особи і відповідності особистих якостей до об'єктивних вимог юридичної професії.

Призначенням професіограм юридичних професій є формування узагальненого уявлення про специфіку конкретної юридичної професії, її характерні особливості, а також принципи реалізації і здійснення. Стандарти професійної діяльності, які визначаються у професіограмі, є прогресивним кроком у розвитку і вдосконаленні принципів юридичної професійної діяльності.

Під професіограмою, за дослідженнями С.Д. Гусарева і О.Д. Тихомирова, пропонується розуміти науково обґрунтовані норми і вимоги професії до видів професійної діяльності та якостям особистості спеціаліста, які дозволяють йому ефективно виконувати вимоги професії, одержувати необхідний для суспільства продукт і разом з тим створюють умови для розвитку особистості самого працівника [2]. Дійсно, можна погодитися з поданим визначенням, яке обґрунтовує важливість даної категорії. Враховуючи те, що діяльність правоохоронних ор-

ганів у загальному розумінні є частиною юридичної практичної діяльності, така діяльність має бути погоджена із правилами та принципами юридичної професійної діяльності, але разом із тим повинна також мати свої, притаманні тільки їй, характерні особливості.

Вчені, роботи яких присвячені питанню сутності поняття професіограм, вважають, що професіограми є психологічними моделями юридичної діяльності і в процесі їх побудови можуть використовуватися такі характеристики, які можуть бути також застосовані для інших видів праці, пов'язаних з інтелектуальною діяльністю людини: суспільне значення праці відповідної професії; галузь використання цього виду праці; склад відповідної професії; особливості професії (політична спрямованість, професійно-етичні вимоги; загальна і професійна підготовка); психологічні особливості діяльності (схильність до професії; загальні та спеціальні здібності; індивідуально-психологічні особливості – темперамент, характер, вольові та комунікативні якості); умови праці й підвищення кваліфікації [11].

Психологічне дослідження особливостей юридичних професій є необхідною умовою для наукового обґрунтування організації цього виду діяльності. Юридична психологія як наука, що вивчає індивідуальні особливості, зумовлені специфікою певного виду діяльності, а також психологічні явища, механізми та закономірності, пов'язані з правом, у сфері здійснення правоохоронної діяльності, передбачає вивчення закономірностей психічної діяльності в слідчій, судовій та інших видах діяльності, покликана розкрити психологічну своєрідність цієї діяльності, охарактеризувати психологічну сторону професійних якостей, необхідних для слідчого, судді, оперативного працівника та інших працівників юридичної праці, вказати шляхи їх придбання і вдосконалення [12]. Одним із головних результатів психологічного аналізу юридичної діяльності є створення юридичної професіограми, яка є сукупністю основних характеристик та особливостей цього виду діяльності, а також якостей, які в ній реалізуються.

Якості, необхідні у професійній діяльності слідчих, прокурорів, суддів, пов'язані в першу

чергу із їх світоглядом, послідовністю і спрямованістю їх поглядів, які сприяють виробленню кожною особою глибокого розуміння соціальної значущості їх професії та сприяє формуванню розуміння соціальної значущості своєї професії, формує почуття обов'язку, справедливості та бажання об'єктивності й чесності у діяльності, визначає активність особи та прагнення брати участь у житті суспільства, проявляючи при цьому соціально значущу поведінку та ініціативу.

Складною і соціально-, юридично-, психологічно-, емоційно відповідальною є діяльність, пов'язана зі здійсненням правосуддя, яка потребує акумуляції всіх здібностей особи і безпосередньо залежить від її психоемоційного стану й обраної професії. Функції, які безпосередньо закладені в професійній діяльності, формують психічні якості особи, підпорядковуючи вимогам, які вимагаються від різних сфер діяльності. Тому кожна особа, яка працює в правоохоронних органах, повинна свідомо удосконалювати свої психічні якості, аналізувати діяльність своєї психіки та її стан.

У даному аспекті особливе значення має усвідомлення особою своєї відповідальності перед суспільством. Відповідальність перед суспільством формує моральну модель особистості, яка будує структуру такої професіограми, яка складається із багатьох напрямів правоохоронної діяльності, що формують її структуру. Оскільки професіограму можна визначити також як технологію, що вивчає вимоги, які ставляться професією до особистісних якостей, до психологічних здібностей і до його можливостей. І, як результат, вона сприяє оптимізації і підвищенню ефективності діяльності правоохоронних органів.

Складність професій, пов'язаних із правоохоронною діяльністю, обумовлює необхідність створення такої побудови професіограми, яка б усебічно охопила її якісні характеристики. Тому в науці і практиці структура професіограми складається із визначених характеристик: соціальний, організаційний, комунікативний, реконструктивний, пошуковий і засвідчувальний [12].

Соціальна діяльність виражається в необхідності приймати соціально значимі рішення в процесі тлумачення і реалізації правових норм, виступати як захисник прав і законних інтересів громадян, організатор боротьби з правопорушеннями на дорученій ділянці, включаючи їх профілактику, проведення правової пропаганди серед населення, а також перевиховання злочинця [1]. Для органів правоохоронної діяльності соціальна діяльність має вираз у двох аспектах: загальному соціальному – патріотизм, гуманність, чесність. Принциповість і спеціальному соціальному – прагнення до справедливості та істини, професійна гордість та професійна етика.

Пошукова діяльність полягає у застосуванні юристом професійних навичок щодо встановлення фактів, що мають юридичне значення, у зборі інформації, необхідної для вирішення юридичних справ [4]. Особливої уваги заслуговує ця характеристика саме у професіограмі органів правоохоронної діяльності (слідчі, оперативні працівники, судді). Пошуковий аспект діяльності органів правоохоронної діяльності ускладнений специфікою діяльності: по-перше, пошуковий матеріал здебільшого носить схований, латентний, складно визначений характер, по-друге, некваліфіковані співробітники можуть перешкоджати роботі правоохоронних органів.

Реконструктивна діяльність полягає в аналізі та узагальненні всієї зібраної юристом інформації з юридичної справи з метою відтворення уявної моделі ситуації, що потребує правової оцінки [3]. Для правоохоронних органів реконструктивна діяльність означає застосування логічних методів умовиводу, від результатів якої залежить успіх діяльності, пам'ять для відтворення подій.

Комунікативна діяльність відображає сторони професійної діяльності юриста, пов'язані з постійним спілкуванням з людьми – колегами, клієнтами, учасниками справи і всіма тими, хто має відношення до справи [10]. Комунікативний критерій є важливою складовою. Наприклад, при здійсненні допитів, опитуванні свідків тощо. Наскільки розвинені комунікативні здібності у правоохоронців, настільки легко можуть бути отримані ними дані в процесі здійснення їх

діяльності. Комунікація – це не лише спілкування і уміння вести розмову, це також здатність налаштувати до себе людину для співпраці.

Організаційна діяльність передбачає ефективну реалізацію юристом посадових повноважень, що виражається у вольових діях щодо організації власної праці і ввіреного йому колективу [1]. Для правоохоронних органів організаційна діяльність характеризується у двох аспектах: самоорганізованість і організація робочого процесу (в тому числі у колективі).

Засвідчувальна діяльність виражається в правильному документальному оформленні правових актів: рішень, постанов, протоколів, вироків та ін. Для правоохоронних органів засвідчувальна діяльність отримує вираз в оформленні документів, які мають важливе значення для процесуальних дій (акуратність, пунктуальність, чітка письмова мова).

Професіограми працівників правоохоронних органів здійснюють орієнтир закладів освіти до специфічного напрямку діяльності зазначеної професії, орієнтують у напрямі підготовки кадрів, є основою до проведення діагностики професіоналізму юристів, які працюють у правоохоронних органах.

Висновки. Професіограма працівників правоохоронних органів є важливим елементом як в освіті майбутніх правоохоронців, так і в безпосередньому здійсненні правоохоронної діяльності. Іншими словами, професіограма працівників правоохоронних органів є прикладною інструкцією до формування спеціалістів, які б відповідали високоморальним вимогам, мали високу кваліфікацію у своїй спеціалізації, розвинений соціальний інстинкт.

Професіограма юридичних професій має єдину структуру до юридичної галузі, а саме такі складові компоненти: соціальна, пошукова, реконструктивна, комунікаційна, організаційна, засвідчувальна діяльність. Проте для правоохоронних органів якісні характеристики та змістовна частина даних компонентів має свою специфіку, обумовлену специфічним видом юридичної практичної діяльності.

Як уже зазначалося вище, професіограма є результатом дослідження юридичною психо-

логією психологічної сторони діяльності правоохоронних органів, що, в свою чергу, надає можливість окреслити професійно необхідні психічні якості та властивості осіб, які займаються зазначеним видом діяльності.

Тому, враховуючи вищезазначене, акцентуючи увагу на важливості професіограм працівників правоохоронних органів для створення об'єктивно правильного освітнього процесу і вимог до осіб, які планують свою професійну діяльність саме у цих органах, необхідним є нормативне відображення принципів, засад і вимог до діяльності правоохоронних органів, більш детальне дослідження і окреслення характеристик компонентів, що складають або уособлюються у правоохоронних органах.

Література

1. Бандурка О.М., Скакун О.Ф. Юридична деонтологія: підруч. для вищ. закл. освіти МВС України. Харків: Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2002. 336 с.
2. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. 4-те вид. Київ: Знання, 2010. 495 с.
3. Кобець О.В. Професіографічний аналіз діяльності суб'єктів правозастосовної діяльності. Проблеми освіти: наук.-метод. зб. Київ: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2004. Вип. 38. С. 280–286.
4. Калюжний Р.А., Шапенко Л.О. Методологія юриспруденції та її роль у підготовці кваліфікованих кадрів. Сучасна правова освіта: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. Національний авіаційний університет (м. Київ, 23 лют. 2018 р.). Тернопіль: Вектор, 2018. С. 60–63.
5. Калюжний Р.А., Марущак А.І., Петров О.Г. Формування організаційно-правових основ інформаційного забезпечення правоохоронних органів України. 2008. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/26685/1/2008.pdf>
6. Кудерміна О.І. Психологія особи як суб'єкта правоохоронної діяльності: моногр. Чернівці: Наші книги, 2013. 415 с.
7. Куліш А.М. Організаційно-правові засади функціонування правоохоронної системи України: моногр. Ч. 1. Харків, 2007. С. 27.
8. Марочкін І.С., Сибільова Н.В. та ін. Організація судових та правоохоронних органів:

навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 1996. 138 с.

9. Медведєв В.С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти). Київ: НАВС України, 1996. 192 с.

10. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність: навч. посіб. Київ: Атіка, 2002. 576 с.

11. Погрібна В.Л. Соціологія професіоналізму: моногр. Київ: Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2008. 336 с.

12. Поклонська О.Ю., Компанейцев С.В. Професіограма адвокатської діяльності та професіоналізм адвоката: поняття та сутність. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 384-390.

13. Юридична психологія: навч. посіб. / Руслан Кацавець. Київ: Алерта, 2017. 109 с.

14. Юридична психологія: підручник / Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та ін.; заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсеєва. Вид. 2-е, доопр. та доп. Київ: КНТ, 2008. 352 с.

References

1. Bandurka O.M., Skakun O.F. Yurydychna deontolohiya: pidruch. dlya vyshch. zakl. osvity MVS Ukrayiny. Kharkiv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav, 2002. 336 s.

2. Husaryev S.D., Tykhomyrov O.D. Yurydychna deontolohiya (Osnovy yurydychnoyi diyalnosti): navch. posib. 4-te vyd. Kyiv: Znannya, 2010. 495 s.

3. Kobets O.V. Profesiohrafichnyy analiz diyalnosti subyektiv pravozastosovnoyi diyalnosti. Problemy osvity: nauk.-medod. zb. Kyiv: Nauk.-metod. tsentr vyshchoyi osvity, 2004. Vyp. 38. S. 280–286.

4. Kalyuzhnyy R.A., Shapenko L.O. Metodolohiya yurysprudentsiyi ta yiyi rol u pidhotovtsi

kvalifikovanykh kadriv. Suchasna pravova osvita: materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Natsionalnyy aviatsiyny universytet (m. Kyiv, 23 lyut. 2018 r.). Ternopil: Vektor, 2018. S. 60-63.

5. Kalyuzhnyy R.A., Marushchak A.I., Petrov O.H. Formuvannya orhanizatsiyno-pravovykh osnov informatsiynoho zabezpechennya pravookhoronnykh orhaniv Ukrayiny. 2008. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/26685/1/2008.pdf>

6. Kudermina O.I. Psykholohiya osoby yak subyekta pravookhoronnoyi diyalnosti: monohr. Chernivtsi: Nashi knyhy, 2013. 415 s.

7. Kulish A.M. Orhanizatsiyno-pravovi zasady funktsionuvannya pravookhoronnoyi systemy Ukrayiny: monohr. Ch. 1. Kharkiv, 2007. S. 27.

8. Marochkin I.Ye., Sybilova N.V. ta in. Orhanizatsiya sudovykh ta pravookhoronnykh orhaniv: navch. posib. Kharkiv: Nats. yuryd. akad. Ukrayiny im. Ya. Mudroho, 1996. 138 s.

9. Medvyedev V.S. Problemy professiynoyi defomatsiyi spivrobotnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav (teoretychni ta prykladni aspekty). Kyiv: NAVS Ukrayiny, 1996. 192 s.

10. Melnyk M.I., Khavronyuk M.I. Pravookhoronni orhany ta pravookhoronna diyalnist: navch. posib. Kyiv: Atika, 2002. 576 s.

11. Pohribna V.L. Sotsiolohiya profesionalizmu: monohr. Kyiv: Alerta: KNT: TSUL, 2008. 336 s.

12. Poklonska O.Yu., Kompaneytsev S.V. Profesiohrama advokatskoyi diyalnosti ta profesionalizm advokata: ponyattya ta sutnist. *Uchenyye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V.I. Vernadskogo. Seriya «Yuridicheskiye nauki»*. Tom 26 (65). 2013. № 2-1 (Ch. 2). S. 384-390.

13. Yurydychna psykholohiya: navch. posib. / Ruslan Katsavets. Kyiv: Alerta, 2017. 109 s.

14. Yurydychna psykholohiya: pidruchnyk / Aleksandrov D.O., Androsyuk V.H., Kazmirenko L.I. ta in.; zah. red. L.I. Kazmirenko, Ye.M. Moiseyeva. Vyd. 2-e, doopr. ta dop. Kyiv: KNT, 2008. 352 s.

GENERAL CHARACTERISTICS AND FEATURES OF PROFESSIONAL PROFILES OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: verona21.ua@gmail.com

Purpose: to investigate the deontological foundations and requirements for the activity of law enforcement officers, to carry out their generalization and to determine the main deontological requirements that are of basic importance for the professional profile of law enforcement agencies. The **methodological basis** of the research consists of general methods of thinking, functional, systemic, structural and synergistic methods. **Results:** it was established that the professional profile of law enforcement agencies is the result of a study by legal psychology of the psychological side of law enforcement agencies, which provides an opportunity to outline the professionally necessary mental qualities and attributes of persons engaged in the specified type of activity. Determining the importance of a professional profile in the implementation of practical legal activity, it is necessary to reflect the principles, principles and requirements for the activity of law enforcement agencies, a more detailed study and outline the characteristics of the components that make up or are embodied in law enforcement agencies. **Discussion:** it was established that professional profiles are psychological models of legal activity and in the process of their construction, such characteristics can be used, which can also be applied to other types of work related to the intellectual activity of a person. The complexity of professions related to law enforcement makes it necessary to create such a construction of a professional profile that would comprehensively cover its qualitative characteristics.

Profession profiles of legal professions are part of the deontological characteristics of the activities of legal specialists. Each legal profession, in addition to general requirements, contains special requirements that are put forward to one or another type of activity of a lawyer, which collectively reflects the qualitative characteristics of a person applying for this type of profession. And if the issue of the professions of such legal professions as a lawyer, judge, notary is sufficiently reflected in the works of scientists and practitioners, taking into account the normative basis and international practice, then the issue of defining norms, criteria and requirements for the activities of law enforcement agencies is less reflected. This state of affairs is determined by the complex structure of the system of law enforcement agencies. Therefore, our task is to generalize the qualitative characteristics of the activities of law enforcement agencies and generalize the constituent elements of the professional profile of law enforcement agencies. Considering that the activity of law enforcement bodies, in the general sense, is a part of legal practical activity, such activity must be in accordance with the rules and principles of legal professional activity, but, at the same time, it must also have its own characteristic features. The qualities necessary in the professional activity of investigators, prosecutors, and judges are primarily related to their worldview, the consistency and direction of their views, which contribute to the development by each person of a deep understanding of the social significance of their profession and contribute to the formation of an understanding of the social significance of their profession, forms a sense of duty, justice and the desire for objectivity and honesty in activity determines the activity of a person and the desire to take part in the life of society, showing at the same time socially significant behavior and initiative.

Key words: professional profile; law enforcement agencies; deontological foundations; professionalism; professional duty.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2022